

Grensoverschrijdende samenwerking in de Euregio Maas-Rijn kan bogen op een lange geschiedenis, maar het overschrijden van nationale grenzen blijft lastig, zelfs in de kandidatuur van Maastricht en de Euregio voor de titel Culturele Hoofdstad van Europa.

Maastricht en de Euregio Maas-Rijn

Proeftuin voor Europa

Eind november besloot de internationale jury dat Maastricht, net als Leeuwarden en Eindhoven, door mag naar de laatste selectieronde voor de felbegeerde titel Culturele Hoofdstad van Europa 2018. Het succes van Maastricht werd ook aan de overzijde van de grens toegejuicht. Maastricht heeft zich namelijk samen met steden en regionale overheden van de Duitse en Belgische grensregio's kandidaat gesteld. Drijfveer achter deze 'euregionale' kandidatuur is de overtuiging dat de titel een nieuwe impuls zal geven aan grensoverschrijdende samenwerking, en het gemeenschapsgevoel binnen de Euregio zal versterken. Uiteindelijk is de ambitie structurele sociaal-economische effecten te genereren en het ontwikkelingspotentieel van de grensregio als geheel – een gebied van 10.000 km² met 3,9 miljoen inwoners – beter te benutten.

Jaren 90

Het idee dat de ten opzichte van hun nationale centra perifeer gelegen steden en regio's in onderlinge samenwerking meer kunnen bereiken dan in hun eentje, is niet nieuw. Deze conclusie trok de Luikse hoogleraar Jean Lejeune al in zijn boek over Aken, Luik en Maastricht in 1958, met de veelzeggende titel *Land zonder grens*. Die grensoverschrijdende samenwerking kwam op gang na de sluiting van de mijnen. De oprichting

van de Euregio Maas-Rijn wordt meestal teruggevoerd op een bezoek van Koningin Beatrix in 1974 aan de grensregio; zij zou hebben voorgesteld de gedeelde problemen van de mijngebieden grensoverschrijdend aan te pakken. De 'EUforische' sfeer van de jaren 90 was doorslaggevend voor de verdere ontwikkeling van de samenwerking in de Euregio. In 1994 werd het *Ruimtelijk Ontwikkelingsperspectief* opgesteld met de ambitie het stedelijke kerngebied van de Euregio (het MHAL-gebied, zie kaart) beter te positioneren in Noordwest-Europa. Voor de verwezenlijking van die visie rekende men op de Europese subsidieregeling INTERREG, die in 1991 werd ingevoerd ter bevordering van onder andere grensoverschrijdende regionale ontwikkeling.

Maar in de loop der jaren is de euforie langzaam weggeëbd. De miljoenen INTERREG-gelden, geïnvesteerd in diverse projecten op het gebied van economie, toerisme, gezondheidszorg en

In Aken en Luik stoppen de Thalys en ICE, maar naar Maastricht gaat slechts een keer per uur een stoptrein.

natuur, hebben niet geleid tot (veel) meer regionale samenhang. De komst van hogesnelheidstreinstations in Luik en Aken heeft het gebrek aan onderlinge ruimtelijke verbindingen juist meer duidelijk gemaakt. De uiteenlopende nationale wet- en regelgeving in Duitsland, België en Nederland staat een meer geïntegreerde regionale arbeidsmarkt en intensievere handelsrelaties in de weg. Ook de teruglopende taalvaardigheid bemoeilijkt bestuurlijke contacten. Zelfs de Stichting van de Euregio Maas-Rijn is 10% van zijn budget, een flinke 50.000 euro, aan tolken kwijt. In beleidskringen wordt de Euregio vanwege zijn gebrek aan zelfstandige bevoegdheden vaak enkel als subsidieloket gezien. Gewone burgers weten meestal niet eens van het bestaan, ook al steken zij de grens vaker over, vooral sinds de invoering van de euro in 2002. De gezamenlijke munt heeft de buurregio's wel dichter bij elkaar gebracht, maar dan alleen voor het beleven van winkel- en recreatieplezier, waarbij het 'anders zijn' van de buurregio's een bepaalde aantrekkingskracht heeft. Gaat het om werken en stude-

FOTO: JEROEN MOES

Het bidboek benadrukt een aantal 'gemeenschappelijke' elementen in de Euregio, zoals carnaval (hier de Vastelaovend in Mestreech).

De kandidatuur voor de titel Culturele Hoofdstad van Europa is dan ook een logische stap. De Raad van de Europese Unie verleent deze titel elk jaar aan twee steden in Europa, om zo de verscheidenheid en de gemeenschappelijke kenmerken van de Europese culturen voor het voetlicht te brengen. De kandidatuur moet niet alleen een bundeling van culturele evenementen omvatten maar ook een toekomstgericht programma dat voor de burgers in de stad en voor bezoekers van buitenaf aantrekkelijk is. Candi-derende stadsbesturen verwachten dan ook dat de titel het gemeenschapsgevoel onder inwoners bevordert en de stad beter op de kaart zet. Ook proberen ze steeds vaker een breder, niet alleen stedelijk, maar regionaal transformatieproces op gang te brengen. Lille (2004) en Essen (met het Ruhrgebied, 2010) zijn daar veelvuldig aangehaalde voorbeelden van. Niet voor niets geniet de titel van culturele hoofdstad een immense populariteit, ondanks de marginale Europese financiële bijdrage.

In 2006 nam Maastricht het idee van de kandidatuur voor 2018 in het bestuursakkoord op. De gemeente erkende al snel dat de titel alleen een duurzaam positief effect heeft op de economie en de internationale positie van de stad als ze inzet op een (eu)regionale aanpak. De Duitse

De burens winkelen graag wederzijds 'over de grens'. Werken of studeren werpt meer drempels op.

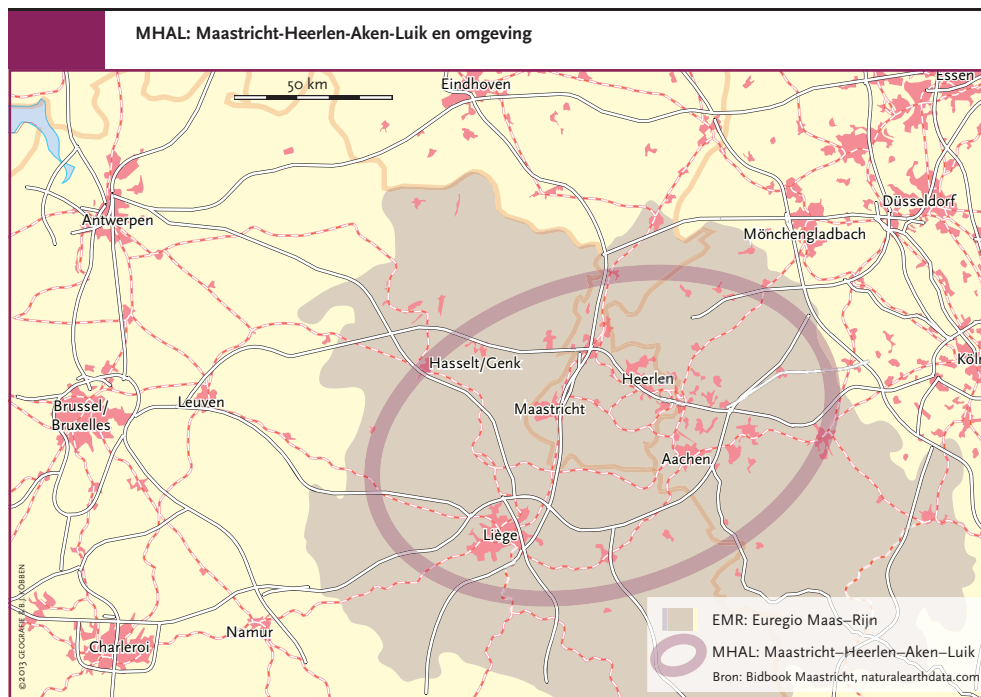

en Belgische buurgemeenten werkten bereidwillig mee en na jarenlange voorbereiding verscheen eind oktober 2012 het bidboek *Europa herontdekt*.

Het overkoepelende doel is beter leren omgaan met de cultuurverschillen. Een regio doorsneden door grenzen blijkt hiervoor een geschikte setting – het bidboek presenteert de Euregio als een 'proeftuin voor Europa'. Het grensoverschrijdende aspect wordt benadrukt: de voorgestelde projecten hebben allemaal als doel verschillende – fysieke, bestuurlijke en culturele – grenzen te overbruggen. De gemeenten willen onder meer het grensoverschrijdend openbaar vervoer verbeteren, grensoverschrijdend cultureel ondernemerschap bevorderen en een gezamenlijk platform voor grensoverschrijdende toeristische marketing opzetten.

ren, dan is dat juist een struikelblok en blijken Randstad, Eindhoven en Nijmegen meer vertrouwd en minder ver weg te zijn.

De perceptie van geografische afstand is niet alleen relatief, hij verandert ook met de tijd. Toen het nationale herverdelingsbeleid gericht was op het verminderen van regionale verschillen binnen het land, voelden beleidsmakers in Maastricht zich dichterbij Den Haag en Groningen dan bij hun collega's in Aken en Luik. Het centraal georganiseerde beleid ging ervan uit dat regio's binnen een land solidair moesten zijn met elkaar. Nu de verantwoordelijkheid voor economische ontwikkeling steeds meer bij de regio's zelf komt te liggen, is er weer meer belangstelling voor de regio's aan weerszijden van de grens. Sinds 2005 is er een groeiend besef dat de Nederlandse, Duitse en Belgische grensregio elkaar nodig hebben om op Europese schaal te kunnen opereren als één concurrerende Euregio. Ook blijkt de eu-regionale schaal het meest geschikt om problemen zoals krimp in Zuid-Limburg aan te pakken.

Het bidboek schetst een gedeelde historie en tradities met Karel de Grote, het mijnverleden en carnaval

Maar is het culturele hoofdstadprogramma wel geschikt om 'de glazen wanden tussen de landen' af te breken, zoals het bidboek suggereert? Zijn de grenzen binnen de Euregio te overbruggen middels cultuur?

Nationaal denken

Sommige factoren versterken juist het nationaal denken en handelen. Een van die factoren is de manier waarop de titel van culturele hoofdstad wordt vergeven. Steden dragen de titel altijd namens een lidstaat, en na een nationale selectieprocedure is het de lidstaat die een stad voordraagt. Op dit moment is tot en met 2019 bekend welke twee landen elk jaar een culturele hoofdstad leveren: in 2018 zijn Nederland en Malta aan de beurt. Omdat een lidstaat ongeveer eens in de twintig jaar aan bod komt, moet je als stad met cultuurhoofdstadambities dan je kans grijpen. Een manier om die kans te verhogen – en de nationale oriëntatie van de regeling te omzeilen – is je aansluiten bij een 'buitenlandse' kandidatuur. Dit is natuurlijk alleen een optie voor steden in grensstreken zoals Aken en Luik. Hun bereidheid om Maastricht te steunen is dan ook deels te verklaren uit het feit dat in 2015 Mons culturele hoofdstad namens België is en dat het na Essen (2010) nog lang duurt voor de beurt weer toevalt aan een Duitse stad. Toch blijft het uit-

eindelijk een nationale zaak; het zijn de gemeente Maastricht en Nederlandse overheden die het grootste deel van de financiële lasten zullen dragen.

Maar het heeft niet alleen te maken met administratieve regelingen. De dominante opvatting van 'cultuur' zelf bevordert het onderscheiden van nationale entiteiten. Bij cultuur denken wij vaak aan de cultuur van een land, en landen (het 'onze' inbegrepen) beschrijven wij door 'hun' cultuur. *Van Dale* definieert cultuur ook als 'het geheel van geestelijke verworvenheden van een land, volk, enz.'. Het idee dat elk volk zijn eigen aard en cultuur (taal, geschiedenis en tradities) heeft, ontstond met het 18^e-eeuwse romanticisme. De daaropvolgende eeuwen diende het als het fundament voor de vorming van natiestaten. Hoewel het dus om een relatief nieuw begrip gaat, is het zo diep geworteld dat wij de nationale indeling van Europa onbewust als uitgangspunt nemen.

Ook de schrijvers van het bidboek konden zich niet helemaal onttrekken aan de nationale schema's. Zij stellen dat het leven in de Euregio altijd al een transnationaal karakter had en dat Maastricht altijd heeft opengestaan voor haar buurlanden. Elders wordt beweerd dat wat inwoners van de Euregio gemeen hebben 'de wonderlijke combinatie van Nederlands individualisme

en creativiteit, Vlaams-Duits vakmanschap en Waals *savoir-vivre*' is. Bij de stelling dat het alledaagse leven van mensen door en door Europees is, zijn ook nationale culturen het referentiepunt: immers, zo wordt gezegd, men eet Italiaanse gerechten, leest Franse boeken, gaat naar Malta op vakantie en koopt Zweedse meubelen. Soms is het nationaal denken meer indirect aanwezig, bijvoorbeeld waar het bidboek het heeft over een 'Bourgondische levensinstelling'. Deze karakterisering is, als deel van het stereotiepe beeld van Limburg, alleen gangbaar in Nederland. In Duitsland stuit deze eerder op onbegrip – daar denkt men bij *Burgund* aan een regio in Frankrijk.

Paradox

Toch is het denken in termen van nationale culturen de auteurs van het bidboek ook niet helemaal te verwijten. Het heersende discours van concurrerende regio's dwingt beleidsmakers tot het formuleren en vermarkten van eigen regionale sterkten en kwaliteiten. De doelbewuste versterking van regionale identiteit en imago speelt daarbij een sleutelrol. Maar het zijn natiestaten die het meest succesvol zijn geweest in het doelbewust creëren van ruimtelijke identificatie. Huidige pogingen om nieuwe identificatie te bewerkstelligen met een regio grijpen dan ook vaak terug op het 'recept' van de natiestaat: men bakent een gebied af en schetst (creëert) haar geschiedenis en de culturele eigenaard van haar inwoners.

In het geval van grensoverschrijdende regio's is het natuurlijk paradoxaal identificatie te willen creëren volgens zo'n nationaal recept. Beleidsmakers in de Euregio Maas-Rijn zijn zich hier-

FOTO: ANNEKES BEEK

van duidelijk bewust – er wordt dan ook niet gestreefd naar ‘Euregionaren’ met één gezamenlijke taal. Anderzijds probeert het bidboek wel een gedeelde historische achtergrond en tradities uit te tekenen, met onder andere Karel de Grote, het mijnverleden en carnaval als ankerpunten. Toch zijn deze allesbehalve gedeeld over de hele Euregio. Karel de Grote werd weliswaar geboren in de omgeving van Luik, maar is een symbool van de stad Aken. Het mijnverleden is vooral belangrijk voor Heerlen en Aken, maar minder voor Maastricht. Carnaval wordt misschien wel over het

hele euregionale gebied gevierd, maar lang niet door iedereen. Mensen met een migratieachtergrond (weer zo’n term waardoor nationaal denken insluipt) hebben er vaak weinig mee.

Cultuur inzetten voor de ontwikkeling van deze grensoverschrijdende Euregio zonder grensversterkende effecten is dus een uitdaging. Maar het is zeker niet hopeloos. Het gaat erom het woord cultuur te ontdoen van de ‘nationale bijmaak’. Culturele diversiteit moet breder en opener worden opgevat dan als internationale diversiteit. In plaats van de verbeelding van een

gemeenschappelijk regionaal verleden en eigen aard moet er (nog) meer nadruk komen op het stimuleren van de concrete beleving van de regio en van de betrokkenheid bij haar toekomst. Het gaat om het bij elkaar brengen van mensen, zonder denkbeelden op te leggen. Laat hen verschillen zelf ervaren – en ontdekken dat die er misschien helemaal niet (zo) veel toedoen. •

Dit artikel is gebaseerd op onderzoek verricht in het kader van het project Grensoverschrijdende gebiedsontwikkeling, medegefinancierd door Platform31. Met dank aan alle respondenten.

BEELD: VIA 2018/ONDERANDERE FILM PRODUCTIONS

In een promotiefilmpje over de Euregio wordt aangegeven wat de grensregio's verbindt: fietsen (met resp. de Belgische, Nederlandse en Duitse fietser), en (nog) niet verbindt: de slechte ov-verbindingen. Zie www.maastricht.nl/web/Home/Home/M_e_d_i_a_i_t_e_m-tonenop/Culturele-identiteit-cultuur-in-de-Euregio-cultureel-DNA.htm

un casque et des mitaines hors de prix.
sowie Helm und teure Fahrradhandschuhe.

Bronnen

- Hroch, M. 2009. Regional memory: reflections on the role of history in (re)constructing regional identity. In: S.G. Ellis, R. Eßer, J-F. Berdah & M. Řezník (Eds.). *Frontiers, regions and identities in Europe*. Plus-Pisa University Press, Pisa.
- Knippenberg, H. 2004. The Maas-Rhine Euroregion: a laboratory for European integration? *Geopolitics* 9: 608-626.
- Leerssen, J. 1999. *Nationaal denken in Europa: een cultureel-historische schets*. Amsterdam University Press.
- Leerssen, J. 2011. *Spiegelpaleis Europa: Europese cultuur als mythe en beeldvorming*. Vantilt, Nijmegen.
- Lejeune, J. 1958. *Land zonder grens: Aken/Luik/Maastricht: studie over de geschiedkundige ontwikkeling der drie steden*. Uitgeverij Charles Dessart, Brussel.